

UDK 7.0/77

Zagreb, 2011.

ISSN 0350-3437

Radovi Instituta za povijest umjetnosti 35
Journal of the Institute of Art History, Zagreb

Franko Ćorić

Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti

Restauriranje stupića na matroneju katedrale u Zadru 1885.–1901. godine

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 15. 9. 2011. – Prihvaćen 15. 10. 2011.

UDK: 726.6.025(497.5 Zadar)“18/19”

7.071.3 Smirich, G.

7.071.3 Förster, E.

7.071.3 Iveković, Ć. M.

Sažetak

Članak donosi prikaz otkrivanja i procesa restauriranja stupića matroneje zadarske katedrale koncem 19. i početkom 20. stoljeća, kao i suprotstavljene koncepte Giovannia Smiricha i Emila Förstera te Ćirila Metoda Ivekovića oko načina restauriranja. Suprotstavljenost dvaju

projekata zrcali dijalektiku dvaju pristupa unutar stilskoga restauriranja: arheološkoga, koji je težio vraćanju u (hipotetsko) izvorno stanje, i estetskoga, koji je težio usklađivanju s apstrahiranim načelima stila i (ili) afirmaciji vlastitih estetskih kriterija i kreativnosti autora projekta.

Ključne riječi: *stilsko restauriranje, Središnje povjerenstvo, Giovanni Smirich, Emil Förster, Ćiril Metod Iveković*

Uvod

Zadarska katedrala sv. Anastazije, koja je u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije imala status metropolitanske crkve, rano je postala predmetom zanimanja antikvara, povijesnih i povijesnoumjetničkih stručnjaka.¹ Pažnju istraživača plijenila je monumentalnošću romaničkoga arhitektonskoga govora inkorporiranoga u ranokršćanske gabarite.² Markantni ures unutrašnjosti je matronej nad bočnim brodovima s otvorima prema prvom katu glavnoga broda. Matronej proporcijama, dimenzijama i oblikovanjem pridonosi monumentalnosti interijera, a datira ga se u prvu romaničku fazu 12. stoljeća.³ Činjenica da su stupići matroneje rezultat restauratorskoga zahvata poznata je, no članak donosi ispravak datiranja restauratorskog zahvata i prikaz dilema tijekom zahvata.⁴

Alois Hauser je kao izaslanik c. kr. Središnjega povjerenstva za proučavanje i održavanje umjetničkih i povijesnih spomenika (dalje: Središnje povjerenstvo) u rujnu 1874. godine posjetio Zadar i u svome izvješću istaknuo da unutrašnjost katedrale ne odgovara dovršenom dojmu vanjštine, hitnima označio popravke elemenata romaničkih struktura i njihove ostataka, a poželjnima zahvate na termalnim prozorima bazilikalnog zida i stropu iz vremena nadbiskupa Ivana Carsane.⁵ Crkovinarskom je odboru (*Fabbriceria*) preporučio uklanjanje baroknih slika nad arkadama glavnoga broda i približavanje oblikovanja unutrašnjosti *dostojnijem*

i izvornijem obliku. Ministarstvo bogoštovlja i nastave (dalje: MBN) je odobrilo iznos od 6 000 forinti za nužne popravke na pročeljima, a izvedba je prepuštena arhitektu po izboru Dalmatinskoga namjesništva (dalje: Namjesništvo), čime je započet dugogodišnji proces restauriranja katedrale.⁶

Suprotstavljanje arheološkoga i estetskoga pristupa unutar stilskoga restauriranja

Unutar stilskoga restauriranja zamjetna je dijalektika dvaju pristupa koji su se suprotstavili prilikom restauriranja stupića matroneje: arheološki pristup, koji je ponovnu uspostavu »izvornoga stanja« temeljio na podacima i dokazima na objektu te vodio računa o dopunama postojećeg uz izbjegavanje samovolje (*Stilursprünglichkeit*), i estetski, koji je težio postizanju estetski usklađene cjeline, stilske ujednačenosti na osnovi apstrahiranih karakteristika stil(ov)a ili pak na osnovi estetskih mjerila istaknutoga stručnjaka ili umjetnika (*Stileinheit*).⁷

Karakteristični primjeri zahvata arheološkim pristupom su kompletiranje atrija Eufrazijane po Schmidtovom projektu i velika većina Hauserovih obnova koje bismo danas uglavnom nazvali faksimilima.⁸ Primjeri su sudova zasnovanih na estetskom pristupu koji se nije zasnivao na povijesnim činjenicama Ferstelovo mišljenje o baroknom kuru splitske

katedrale ili mišljenje o uređenju unutrašnjosti Eufrazijane, kao i Schmidtovo mišljenje o izmjeni završne etaže zvonika splitske katedrale.⁹ Dobri primjeri miješanja dvaju pristupa su Hauserova obnova unutrašnjosti splitske katedrale i njezin zvonik.¹⁰ Sukob dvaju pristupa na matroneju zadarske katedrale vidljiv je tek u arhivskoj građi. Arheolog i arhitekt Alois Hauser te slikar i antikvar Giovanni Smirich zalagali su se za obnovu romaničkih stupića prema dokazima *in situ*.¹¹ Arhitekti Odjela visokogradnje Ministarstva unutarnjih poslova (dalje: MUP), zaduženoga za nadgledanje javnih gradnji, u svojim su ocjenama polazili od pragmatične ekonomske ali i estetske prosudbe sa stajališta devetnaestostoljetnih apstraktnih normi stila, pri čemu je dominantno bilo konstruktivno shvaćanje srednjovjekovne arhitekture.

Iako su historicizam i stilsko restauriranje pojave 19. stoljeća, duboko su ukorijenjene u europsku kulturnu tradiciju. Arheologija i suvremena umjetnost međusobno su bile povezane još od renesanse. Renesansni istraživači su s jedne strane istraživali duhovne i materijalne ostatke prošlosti, dok su umjetnici antičke forme i načela uz kreativnu interpretaciju koristili u vlastitom stvaralaštvu, primjenjujući ih na sličnim ili potpuno novim tipovima građevina i(li) ih njima prilagođavajući. Raskorak teorije i prakse i dvojstvo poštivanja autentične historijske supstancije spomenika i afirmacije vlastitog estetskog/umjetničkog stvaralaštva prisutni su u intervencijama u povijesne spomenike još od renesanse. Karakteristični primjeri su Albertieva intervencija na Tempiu Malatestianu u Riminiju ili na crkvi sv. Marka u Rimu, Borrominieva intervencija u sv. Ivanu Lateranskom ili Valadierova na Ss. Apostoli u Rimu.¹²

Francesco Milizia je pri definiranju načela klasicističke arhitekture definirao dva temeljna: funkciju i ljepotu.¹³ Značilo je to svrhovito, racionalno, funkcionalno projektiranje, uz upotrebu novih konstruktivnih načela i materijala, a uz primjenu historijskih, antičkih oblika. Europske su politehnike utemeljene na tim načelima. Kada je u poslijerevolucionarnoj Francuskoj definiran povijesni spomenik, bio je, u renesansnoj tradiciji, obilježen dvojstvom znanstvenog proučavanja i interpretiranja prošlosti i pedagoške funkcije historijskih umjetničkih i zanatskih tehnika primjenjivih u suvremenom stvaralaštvu.¹⁴

U razdoblju klasicizma su se dogodile prve moderne restauratorske intervencije, koje su podrazumijevale poznavanje oblikovnih načela i karakteristika, materijala i tehnika antičke arhitekture. Postojale su četiri vrste klasicističkih restauratorskih zahvata: 1. konsolidiranje bez zahvata u izvornik (istočni dio Koloseja, Rafaele Stern, 1806.); 2. oslobađanje objekta uz rekonstrukcijski zahvat i razlikovanje izvornih od rekonstruiranih dijelova materijalom i oblikovanjem (Titov slavoluk, R. Stern i Giuseppe Valadier, 1817.–1823.); 3. nastavljanje arhitektonske raščlambe drugim materijalom (Kolosej, zapadni dio, G. Valadier, 1824.–1826.) te 4. obnova uz afirmaciju vlastite kreativnosti (San Pantaleo i Ss. Apostoli, Rim, G. Valadier).¹⁵

U romantizmu i historicizmu preuzete su klasicističke umjetničke i restauratorske tehnike i tradicije te su primijenjene i na arhitekturu zreloga srednjega vijeka.¹⁶ Viollet-le-Ducov

Rječnik francuske arhitekture... postao je važno djelo za proučavanje i primjenu srednjovjekovne arhitekture, dok je njegov antipod Ruskin bio ni više ni manje nego zagovornik suvremenog stvaralaštva koje crpi načela iz povijesnih umjetnina.¹⁷ Onodobna je likovna kritika prosudbu suvremenih ostvarenja davala iz historijske perspektive i s obzirom na primjerenost upotrebe arhitektonskih formi i kompozicijskih načela.¹⁸ A onodobni su arhitekti smatrali osobitim privilegijem svoga vremena razumijevanje stilskih epoha prošlosti i mogućnost zahvaćanja u povijesne spomenike.¹⁹

Iz perspektive vremena u kojem su jasno diferencirane arheologija, povijest umjetnosti, zaštita spomenika, likovna kritika, arhitektura i urbanizam teško nam je shvatljivo doba u kojem su se te discipline stapale u ulozu arhitekta. Pristup pojedinom predmetu ili objektu bio je semperovski materijalistički i tehnicistički, umjetnički je predmet smatran mehaničkim produktom namjene, sirovine i tehnike.²⁰ S tim u skladu su i praktični arhitekti, koje se smatralo ne samo oponašateljima, nego i nastavljačima pojedinih stilova, postali mjerodavni prosuditelji restauratorskih zahvata, jer su ujedno bili poznavatelji formalnoga govora historijskih stilova, kojega su upotrebljavali u vlastitome stvaralaštvu. Iz perspektive suvremene povijesti umjetnosti, često je problematična estetska komponenta njihove prosudbe. Odvajanje od arheološkog i tendencija estetskom pristupu bila je pogotovo izražena u razdoblju kasnoga historicizma. U pojedinačnim je slučajevima, kao što je ovaj zadarski, estetska prosudba bez uvida u materijalne dokaze, a vođena apstraktnom normom stila, mogla dovesti do izvedbe potpuno neautentičnog i vrlo arbitrarnog projekta. Zalaganjem Giovannia Smiricha stupići matroneja su obnovljeni u skladu s materijalnim dokazima *in situ*.

Smirichevo otkrivanje tragova stupića matroneja i projekt vraćanja u izvorno stanje

Pod vodstvom Giovannia Smiricha, konzervatora drugoga odjeljenja Središnjega povjerenstva za grad Zadar, Crkovi-narski je odbor 1885. godine nastavio radove u unutrašnjosti katedrale i započeo s uklanjanjem opeke i žbuke baroknih pilastara glavnoga broda.²¹ Ispod njih je Smirich otkrio naznake *izvornog romaničkog oblikovanja* galerije prvog kata glavnoga broda, no Središnje povjerenstvo bez detaljnog projekta s odgovarajućim proračunom nije moglo razmotriti i eventualno preporučiti restauriranje. Njegovo izvješće iz 1886. godine izazvalo je odobravanje Središnjega povjerenstva.²² MBN je od Središnjega povjerenstva zatražilo davanje mišljenja o Smirichevu projektu obnove stupića matroneja.²³ Osnovna ideja projekta bila je obnova stupića u *izvornom obliku* na osnovi tragova izvornoga oblikovanja nađenima na licu mjesta. Alois Hauser je projekt označio prikladnim i dodao da bi tijela devedeset i šest stupova iz estetskih razloga umjesto u bijelom trebalo izvesti u crvenom kamenu, budući da tijela stupova donjih arkada i djelomično crveni kamenovi gornjih arkada to opravdavaju. MBN je 1888. izrazilo spremnost potpomoći izvedbu ako se u Dalmaciji pronade

kamen i Crkvinarstvo dade svoj prilog.²⁴ Namjesništvo je u Sinju pronašlo mramor najslbličiji onom upotrijebljenom u katedrali te zamolilo pokrivanje troškova u visini od 1953 forinte i 98 helera.²⁵

Dvojba oko romaničkoga oblikovanja stubova matroneja

Izvedba projekta je kasnila zbog financija, a pojavila se i dvojba o tome jesu li na prednjoj strani stubova bili stupići ili je njihova površina bila inkrustirana. Arhitekt Theodor Hödl iz Odjela visokogradnje MUP-a je 1892. godine izrazio sumnje o potrebi postavljanja stupova i zatražio da se ispita jesu li stupići uistinu postojali ili su oni potrebni kao završetak arhitektonskog ukrasa katedrale.²⁶

U Zadru se 7. travnja 1892. zbog razmatranja okolnosti koje bi išle u prilog Smirichevu mišljenju odnosno mišljenju Th. Hödla sastala komisija u sastavu namjesnički nadinžinir *conte* Giuseppe Begna, Giovanni Smirich i Alois Hauser.²⁷ U potpunosti je isključena pretpostavka da su stubovi s prednje strane bili inkrustirani jer su prednja i bočne plohe stubova bile glatke, a nedostajale su kopče ili rupe za kopče na osnovi kojih bi se moglo pretpostaviti ili rekonstruirati postojanje oplata. Zaključak komisije bio je da su pred stubovima kao dekorativni nosači imposta stajala po dva stupića pomaknuta prema sredini stuba. Krunski dokaz za nekadašnje postojanje stupića bili su upareni utori na donjem vijencu u osi stuba. Tijela stupića su bila postavljena direktno na vijenac. Stupići koji nisu imali baze varirali su u dimenzijama (razmaci između utora iznosili su 5 do 10 cm, a promjeri pojedinih utora bili su 11 do 13 cm, a dubina im je bila jedan do dva centimetra) i presjeku (neki su bili obli, a neki osmerostrani), dok su im kapiteli bili ili razdvojeni ili povezani zajedničkim abakom. Varirali su i profili imposta. Na donjoj strani impostnih vijenaca su gotovo svugdje bila vidljiva po dva trna razmaknuta oko 14,5 centimetara koja nisu uvijek bila precizno iznad središta utora. Na pojedinim su mjestima umjesto trnova iz fuga između stubova i imposta virile kopče. Na prednjim stranama stubova su se zbog razlike u svjetlini površine jasno razaznavali obrisi parova stupića s kubičnim kapitelima i njihov nekadašnji položaj. Razlika u svjetlini površine s donje strane imposta bila je dokaz da su tu nekoć stajala dva spojena ili odijeljena kapitela, ali u svakom slučaju pomaknuta prema sredini stuba. Oscilacije u dimenzijama komisija je smatrala karakteristikom romaničkoga stila pa razliku spojenih ili odvojenih kapitela nije smatrala neobičnom. Čak su na dva mjesta nađeni dokazi spojenih kapitela ili abaka, i to tamo gdje su abaci bili spojeni s impostom. Hauser je u tekst izvješća uklopio pet skica olovkom zatečenog stanja radi ilustracije nalaza i dokazivanja ispravnosti rekonstrukcije. Nakon istraživanja *in situ* nije sumnjao u nekadašnje postojanje stupića matroneja, pa je ostao pri stajalištu o potrebi obnove.²⁸

Th. Hödl je u svom izvješću MBN-u od 25. kolovoza 1892. naveo da postoje indicije za forme stupova, no da oni kao takvi nigdje nisu sačuvani. Na pročelju su se na prvom katu nalazili slični stupovi, no nisu ulazili u utore. Stoga nije mo-

gao dopustiti izvedbu nečega za što postoje sumnje u izvorni izgled te je savjetovao odlazak u arhiv sv. Marka u Veneciji.²⁹ U takvom se stajalištu naslučuje početak brige o povijesnoj autentičnosti koja se 1890-ih godina recepcijom Ruskinovih ideja počela širiti njemačkim govornim područjem.³⁰ MBN je 1893. godine priopćilo da se na osnovi mišljenja Odjela visokogradnje MUP-a za postavljanje stupova galerije ne mogu izdvojiti državna sredstva, dok je Alois Hauser u svojem očitovanju naveo da MBN izvedbu nije odobrilo zbog nerazjašnjenog pitanja o nekadašnjem postojanju stupića.³¹ Mišljenje Odjela visokogradnje smatrao je nedostatnim i naglasio da ne postoje nikakvi dokazi za inkrustacije na stubovima. Rješavanje pitanja je odgodio za vrijeme kada će se razmatrati restauriranje čitave crkve. Odgodi je pogodilo i financijsko opterećenje prilikom gradnje zvonika katedrale.

Dva projekta rekonstrukcije stupića matroneja – sukob arheološkoga i estetskoga pristupa

Pitanje restauriranja stupića ponovno je pokrenuto 1898. godine, kada je MBN od Središnjega povjerenstva zatražilo očitovanje o izvješću Namjesništva o obnovi stupića.³² Hauserov nasljednik u funkciji referenta za Dalmaciju Wilhelm Anton Neumann je smatrao da će devedeset i šest stupova biti osobit ures glavnoga broda, a građevini vratiti izvornost. Preporučio je zauzimanje za odobravanje sredstava i ažuriranje troškovnika iz 1889. godine. Odjel visokogradnje MUP-a se usprotivio projektu navodeći kako bi »stupiće na stubovima trebalo razdvojiti na način da abak romaničkoga kapitela dođe u vertikalnu s ravnim linijom gornjih ploča kordonskog vijenca te prema tome položaj stupova prema romaničkim kapitelima proizide iz konstruktivnog načela.«³³ MBN je Namjesništvu u rujnu 1898. naložilo da se zahvat mora izvesti po mišljenju Odjela visokogradnje, a ne po zahtjevu konzervatora Giovannia Smiricha.³⁴ Valjalo je napraviti stari troškovnik, uz izmjene koje je zahtijevao Odjel visokogradnje, primjerice uključivanje bogatijih, florealnih kapitela. Kako novci u lokalnoj sredini nisu pronađeni, nepokriveni iznos od 4379 kruna i 82 helera iznimno je preuzet pod stavku »Fondovi i prilozi za katolički kult« državnog proračuna.³⁵

Smirich je na odbijanje svoga projekta reagirao navevši kako stupovi u projektu namijenjenom izvedbi ne odgovaraju izvornima. Tražio je mišljenje Emila Förstera iz Odjela visokogradnje, jer je on bio uključen u proces, i sazivanje komisije koja bi donijela odluku, a za člana predložio i konzervatora Bartula Tamina.³⁶ Nedugo nakon toga, kada su radovi već bili u tijeku, poslao je i dopis u kojem je argumentirao svoje stajalište.³⁷

Namjesništvo je 1900. izvijestilo da su radovi obustavljeni nakon što je Ćiril Metod Iveković inzistirao na projektom listu IVa, a konzervator Smirich na svome.³⁸ On je smatrao da projekt u izvedbi ni izdaleka neće značiti obnovu izvorne forme, nego novogradnju koja će uz skromnost sredstava

s umjetničkog i arheološkog stajališta izbrisati sve tragove građevine trinaestoga stoljeća.³⁹

Smirichev projekt je zadržavao razmak od 15 cm između trnova koji su učvršćivali stupove, a promjer stupova je trebao iznositi 11,5 cm. Ivekovićev projekt, načinjen vjerojatno po Försterovim napucima, nije se obazirao na tragove izvornog položaja trnova, nego je proizvoljno povećao razmak na 26 cm. Time bi novi stupovi čiji je promjer bio 14 centimetara umjesto bliže središtu stajali na rubovima stubova. S obzirom da ih se nije moglo prilagoditi stubu i donjem vijencu, bilo je predviđeno njihovo rezanje na strani prema zidu. Giovanni Smirich je bio mišljenja da takva velika izmjena, nevezano uz to odgovara li izvornom stanju, daje nezgrapnan izgled koji može primijetiti i laik. Smatrao je da se time gubi vitka povezanost dvaju stupova sa svrhom jednostavnog, dekorativnog podupiranja vijenca, motiva koji se pojavljuje i na vanjskom pročelju, a dobiva prisilno usađivanje polustupova na stub. Zamjenu kubičnih kapitela lisnatim nije smatrao problematičnom. Bio je svjestan da u romaničkom stilu postoje uzori za alternativni projekt, no da je arhitektonski koncept matroneja izvanredan i jedinstven te zaslužuje konzerviranje i prenošenje sljedećim naraštajima s povijesnom vjernošću. Smirich je svoje stajalište potkrijepio i pozivanjem na mišljenje Thomasa Grahama Jacksona.⁴⁰

Ivekovićev projekt je predviđao i dodavanje profiliranoga vijenca visine 7,8 cm koji bi pet centimetara virio nad postojećim vijencem. On je bio potreban i zbog toga što se nove deblje stupove nije moglo postaviti bez izvedbe novih utora. Giovanni Smirich se vodio načelom autentičnosti i naveo da takav vijenac nikada nije postojao, jer su se stupovi umetali u kamen koji je istovremeno bio i vijenac donje etaže te da taj novi vijenac perspektivnim učinkom vizualno skraćuje i čini težima stupove i balustradu galerije. Nadao se da Središnje povjerenstvo neće preporučiti izvedbu tog projekta, a dopis je po zapisu na dokumentu prosljeđen Emilu Försteru.

Donošenje odluke postalo je žurno, pa je član Središnjega povjerenstva arhitekt Karl Rosner 12. travnja 1901. proučavao ranije akte, izložio svoje mišljenje i predložio komisijski obilazak.⁴¹ Prije obilaska terena je kao arhitekt vođen estetskim pristupom smatrao da treba ustrajati na mišljenju

o neizvornom položaju stupića jer bi inače vijenci iznad kapitela djelovali nekonstruktivno i usprotivio se izvedbi tričetvrtstupova. Zalagao se za osjetljivost arhitekta pri variranju oblikovanja stupova promjera 11 centimetara, tim više što su na pročelju postojali mnogi uzori, i za individualizirani pristup svakom stubu. Lisnati vijenac ispod stupića valjalo je samo nadopuniti gdje nedostaje.

U mišljenju potpisanom 24. travnja, nakon obilaska lokaliteta s Wilhelmom Antonom Neumannom, Rosner je naveo zaključke s kojima su bili suglasni i Neumann i Förster.⁴² Promijenio je stajalište o položaju stupića jer su željezni trnovi i utori bili nedvojbena argument. Naložio je da se 33 nova tričetvrtstupova promjera 14 centimetara oteše na promjer od 11 centimetara, a preostalih 63 izvede s promjerom od 11 centimetara. Postaviti ih je valjalo u povijesne utore. Već izvedenih 75 metara dužnih novoga vijenca i preostalih deset valjalo je reducirati tako da nastane ploča s ukošenim gornjim vanjskim bridom, po Försterovoj skici, kako ne bi bila vidljiva iz donje etaže. Lisnate je kapitele valjalo izvesti po uzoru na one na vanjštini katedrale. Već izvedenih 40 kapitela valjalo je prilagoditi na promjer stupa od 11 centimetara. Predlagao je sporadično postavljanje osmerokutnih stupića.

U MBN je kasnije došlo do nejasnoća treba li stupiće izvesti po Försterovoj ili Ivekovićevoj skici.⁴³ Središnje povjerenstvo je preporučilo Ivekovićevu, uz potrebno usklađivanje s konzervatorom. MBN je preuzelo i proračunom nepokrivenih 2266 kruna 17 helera na proračun za bogoštovlje.⁴⁴

Radovi na rekonstrukciji stupića započeti su i zaustavljeni 1900. godine, a nastavljeni nakon komisijskog posjeta Zadru 24. travnja 1901. godine. U izloženome su uočljivi problemi centralizirane službe zaštite, naznaka recepcije Ruskinovih ideja, ali je dominantan sukob arheološkoga i estetskoga pristupa unutar tada još prevladavajućega stilskoga restauriranja.

Zalaganjem Giovannia Smiricha stupići matroneja su obnovljeni arheološkim pristupom, u skladu s materijalnim dokazima *in situ*, ali ne u potpunosti, jer su umjesto kubičnih kapitela izvedeni lisnati po uzoru na one na glavnome pročelju katedrale.

Bilješke

1
RUDOLPH EITELBERGER VON EDELBERG, *Mittelalterliche Kunstdenkmale Dalmatiens, Jahrbuch der k. k. Central-Commission*, (1861.), 1884.; CARLO FEDERICO BIANCHI, *Zara cristiana*, I, Zara, 1877.; THOMAS GRAHAM JACKSON, *Dalmatia, the Quarnaro and Istria*, I, Oxford, 1887.; VITALIANO BRUNELLI, *Contributo alla storia del Santuario delle reliquie e del tesoro della basilica metropolitana di Zara*, u: *Scintille*, 4 (1890.), 2, 11–12; 3, 22–23; 8, 63–64; GIUSEPPE SABALICH, *Guida archeologica di Zara*, Zara, 1897.; O. D. Crkva sv. Stošije u Zadru, u: *Katolička*

Dalmacija, 16 (1885.), 55; GIOVANNI SMIRICH, *Il duomo di Zara nel secolo XIV*, u: *Rivista dalmatica*, 2 (1900.), IV/4, 5–16.; LUKA JELIĆ, *Nebnica glavnog žrtvenika zadarske stolne crkve*, u: *Hrvatska kruna*, 12 (1904.), 51–52.

2
GIUSEPPE BERSA, *L'arca e la cappella di s. Anastasia nel Duomo di Zara*, u: *Bulletino di archeologia e storia Dalmata*, 31 (1908.), 1/8, 11–26.; ISTI, *Guida storico-artistica di Zara*, Trieste, 1926, 1932; ISTI, *Per la storia delle chiese di Zara, il Duomo*, u: *Atti*

e memorie della Società dalmata di storia patria, III–IV (1934.); IVO PETRICIOLI, Romanika u Zadru, u: *Zbornik Zadar*, Zagreb, 1964.; ISTI, Katedrala sv. Stošije, Zadar, 1985.

- 3
Usp. IVO PETRICIOLI (bilj. 2., 1985.), 30; PAVUŠA VEŽIĆ, Građevinski i konzervatorski zahvati na katedrali Sv. Stošije u Zadru, u: *Građevinar*, sv. 6 (1990.); ISTI, Arhitektura romaničke katedrale u Zadru, u: *Majstor Radovan i njegovo doba (zbornik)*, Trogir, 1994, 229; ISTI, Po čemu je u 10. stoljeću katedrala u Zadru mogla sličiti Halkoprateljskoj bazilici u Carigradu?, u: *Diadora*, 20 (2001.), 301–311.
- 4
IVO PETRICIOLI (bilj. 2., 1985.), 30, zahvat datira u 1900. godinu. Također: STANKO PIPLOVIĆ, Slikar i konzervator Ivan Smirić, u: *Croatica christiana periodica*, 16 (1992.), 132. Zahvat ne spominju SLAVICA MARKOVIĆ, Ćiril Metod Iveković, 1992., 114–115, ni MARIJA STAGLIČIĆ, Vraćajući se Ivekoviću, u: *Glasje*, 2 (1994.), 138–141; ISTA, Povodom šezdesete obljetnice smrti Ćirila Metoda Ivekovića (1864.–1933.), u: *Zadarska smotra*, 44 (1995.), 33–37.
- 5
Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Unterrichts- und Denkmalamt, (dalje: AVA-Denkmalamt), Kt 11–Kono 23–Mappe 172 (dalje: Kt. 11), Dalmatien Zara I, Dom, Basilica Sta Anastasia (dalje: Basilica Sta Anastasia) – 141/1874: Hauser, studeni 1874. Vidi i: IVO PETRICIOLI (bilj. 2., 1985.), 20.6
AVA-Denkmalamt, Kt 11, Basilica Sta Anastasia – 141 i 146/1874, Sjednica II. odjeljenja 11. prosinca 1874; N. N., Bericht der k. k. Central-Commission in den Jahren 1874.–1875., u: *Mittheilungen der k. k. Central-Commission*, II (1876.), XV–XVI.
- 7
Usp. ALOIS RIEGL, Entwurf einer gesetzlichen Organisation der Denkmalpflege in Österreich, Wien, 1903., 102–103.
- 8
STANKO PIPLOVIĆ, Alois Hauser u Dalmaciji, Split, 2002.; FRANKO ĆORIĆ, Carsko i kraljevsko Središnje povjerenstvo za proučavanje i održavanje starinskih građevina u hrvatskim zemljama – Ustroj, zakonodavstvo i djelovanje 1850.–1918., doktorska disertacija, Zagreb, 2010., 107–109.
- 9
FRANKO ĆORIĆ (bilj. 8.), 200, 263, 275.
- 10
FRANKO ĆORIĆ (bilj. 8.), 270, 273–276, 400.
- 11
U literaturi su uvriježene i hrvatska i talijanska verzija imena i prezimena, dakle i Giovanni Smirich i Ivan Smirich ili Žmirić. Valja naglasiti da je povijesno autentičnija talijanska verzija, jer se sâm Smirich tako potpisivao.
- 12
JUKKA JOKILEHTO, *A History of Architectural Conservation*, Oxford, 2001, 31; RUDOLF WITTKOWER, *Art and Architecture in Italy 1600.–1750.*, Yale, 1982., 212–213; TOMISLAV MARASOVIĆ, *Zaštita graditeljskog nasljeđa*, Split, 1983., 43–44.
- 13
TOMISLAV MARASOVIĆ (bilj. 12.), 42.
- 14
FRANÇOISE CHOAY, *The invention of the historic monument*, Cambridge, 2001., 77–78.
- 15
- JUKKA JOKILEHTO (bilj. 12.), 77–79, 83–85, 85–87, 165.
- 16
TOMISLAV MARASOVIĆ (bilj. 12.), 63.
- 17
TOMISLAV MARASOVIĆ (bilj. 12.), 56.
- 18
RUDOLPH EITELBERGER, Friedrich Schmidt: Biographische Skizze (Geschrieben 1878), u: *Gesammelte Kunsthistorische Schriften*, sv. I, Wien, 1879., 409.
- 19
Primjerice Scott i Viollet-le-Duc, za Scotta vidi: N. N., Gilbert Scott's Urtheil über Restaurationen, von Profanbauten, u: *Mittheilungen der k. k. Central-Commission*, 1859., Wien, 276–279, za Viollet-le-Duca: MARKO ŠPIKIĆ (ur.), *Anatomija povijesnog spomenika*, 2006., Zagreb, 243.
- 20
JUKKA JOKILEHTO (bilj. 12.), 215.
- 21
AVA-Denkmalamt, Kt 11, Dalmatien Zara I, Dom Säulengallerie (dalje: Säulengallerie), 960/1885, Smirich Središnjem povjerenstvu (dalje: SP-u) 1. 12. 1885., br 53.; Hauser, 29. 1. 1886.; usp. STANKO PIPLOVIĆ (bilj. 4.), 132; ISTI, (bilj. 8.), 72.
- 22
AVA-Denkmalamt, Kt 11, Säulengallerie, 1146/1886, Smirich SP-u br. 61 od 29. 11. 1886.
- 23
AVA-Denkmalamt, Kt 11, Dom Säulengallerie, 465/1887: Hauser; N. N., Bericht der k. k. Central-Commission im Jahre 1887, Wien, 1888., 66.
- 24
AVA-Denkmalamt, Kt 11, Säulengallerie, 355/1890, Smirich SP-u br. 109 od 26. 3. 1890, Hauser 17. 4. 1890.; N. N., Bericht der k. k. Central-Commission im Jahre 1891, Wien, 1892., 82.
- 25
AVA-Denkmalamt, Kt 11, Säulengallerie, 1282/1890, Namjesništvo SP-u br. 19863/II, 28. 10. 1890.; Hauser, 7. 11. 1890.
- 26
N. N., Bericht der k. k. Central-Commission im Jahre 1892.; 1893., Wien, 99–100; također: STANKO PIPLOVIĆ (bilj. 8.), 72.
- 27
AVA-Denkmalamt, Kt 11, Säulengallerie, 590/1892, Hauser SP-u 14. 4. 1892.
- 28
N. N. (bilj. 26.), 99–100.
- 29
AVA-Denkmalamt, Kt 11, Säulengallerie, 73/1893, MBN SP-u br. 14178–92 od 13. 1. 1893.
- 30
JUKKA JOKILEHTO (bilj. 12.), 194–198.
- 31
AVA-Denkmalamt, Kt 11, Säulengallerie, 73/1893, Hauser, 1. 3. 1893.; b) N. N., Bericht der k. k. Central-Commission im Jahre 1893.; 1894., Wien, 100.
- 32

- AVA-Denkmalamt, Kt 11, Säulengallerie 1182/1898, MBN SP-u izvješće Namjesništva, Neumann; N. N., Bericht der k. k. Central-Commission im Jahre 1898., 1899., Wien, 55.
- 33
Izjava Odjela visokogradnje MUP-a br. 25829 iz 1898. citirana u AVA-Denkmalamt, Kt 11, Dalmatien Zara I, Dom Säulengallerie, 301/1901, prijepis protokola Karla Rosnera od 24. 7. 1901.
- 34
AVA-Denkmalamt, Kt 11, Säulengallerie, 1831/1898, prijepis uredbe MBN Namjesništvu br. 19622 od 15. 9. 1898.
- 35
AVA-Denkmalamt, Kt 11, Säulengallerie, 1372/1900, prijepis uredbe MBN Namjesništvu br. 17071 od 18. 8. 1900.
- 36
AVA-Denkmalamt, Kt 11, Säulengallerie, 1857/1900, Smirich SP-u 30. 11. 1900. br. 246.
- 37
AVA-Denkmalamt, Kt 11, Säulengallerie, 1932/1900, Smirich SP-u 13. 12. 1900. br. 249.
- 38
AVA-Denkmalamt, Kt 11, Säulengallerie, 301/1901, MBN SP-u izvješće Namjesništva br. 1802 od 26. 2. 1901.
- 39
V. bilj. 37.
- 40
V. bilj. 37.
- 41
AVA-Denkmalamt, Kt 11, Säulengallerie, 301/1901, prijepis protokola Karla Rosnera od 24. 7. 1901.
- 42
V. bilj. 41.
- 43
AVA-Denkmalamt, Kt 11, Säulengallerie, 1139/1901, MBN SP-u 8. 8. 1901. br. 23808.
- 44
AVA-Denkmalamt, Kt 11, Säulengallerie, 1504/1901, MBN SP-u 19. 10. 1901. br. 26616; prijepis naloga MBN Namjesništvu 24. 7. 1901., br. 21189.

Summary

Franko Ćorić

Restoration of Colonettes of the Matroneum in the Cathedral of Zadar, 1885–1901

Sources from the Allgemeines Verwaltungsarchiv at the Austrian State Archives dates the historicist restoration of pilasters at the matroneum of the Zadar cathedral of St Anastasia to the years of 1900/1901. In 1885, the Ecclesiastical Committee lead by conservator Giovanni Smirich removed the baroque pillars in the main nave and revealed the remnants of the original Romanesque design in the gallery on the first floor of the main nave. When the renovation project was completed, Theodor Hödl from the Construction Department at the Ministry of the Interior concluded that there were no paired colonettes in front of the matroneum pillars, but rather that the latter were encrusted. Despite the results of an inspection by a commission consisting of Giuseppe Begna, Giovanni Smirich, and Alois Hauser on 7 April 1892, which confirmed Smirich's opinion, the project was postponed and continued only in 1898, when Emil Förster from the Construction Department decreed that the colonettes should be thicker and placed along the pillar edges according to the logic of construction. It was difficult to pursue that idea because of the need of transforming the colonettes into three-quarter colonettes, since they no longer fitted the moulding, which is why G. Smirich halted the works in 1900. After the inspection

and opinion which the members of the Central Commission, Karl Rosner and Wilhelm Anton Neumann, signed on 24 April 1901, Smirich's project was realized with some modifications, based on material evidence.

In stylistic restoration, two approaches can be distinguished: the archaeological approach (*Stilursprünglichkeit*), which aims at restoring the original state based on data and evidence, and complementing the existing situation while avoiding arbitrariness; and the aesthetical approach (*Stileinheit*), which tries to achieve stylistic unity on the basis of abstract principles of style(s) or the aesthetic criteria of a distinguished authority. The process of reconstructing the colonettes of the gallery in the cathedral of Zadar is an example of conflict between these two approaches. Owing to the efforts of G. Smirich, colonettes of the matroneum were restored in accordance with the material evidence in situ, albeit not entirely, since the cubic capitals were supplanted by the leaf-shaped ones, modelled upon those on the main façade of the cathedral.

Keywords: stylistic restoration, Central Commission, Giovanni Smirich, Emil Förster, Ćiril Metod Iveković